

‘Primitief’ Afrika doet volop mee aan moderne tijd

Afrika is fascinerend. Bijna elke westerling vergaapt zich aan het indrukwekkende natuurschoon en raakt van slag door de uitzichtloze armoede. Verbluft is hij, over de files rond Kampala en de villa's in Kigali. Over de Maasai-herder met zijn mobieltje, ergens in de savanne. Over de zwarte gentleman in Johannesburg, keurig in driedelig pak op een smoorhete dag. Over de glitter van een televisiekerkdienst in Lagos en de gelikte presentatie door een Nigeriaanse predikant. De moderne tijd heeft het gezicht van Afrika veranderd. Is dat de schuld van het Westen? Zeven ervaringsdeskundigen spreken zich uit.

► KAAPSTAD-KAMPALA

Het meest sprekende voorbeeld dist freelancejournalist Heerko Dijksterhuis op. Op een markt ergens in Ghana zag hij hoe een rondborstige tomatenverkoopster eerst papiergegeld, daarna een zakdoek en ten slotte een mobieltje uit haar decolleté toverde. 'Ze belde met een vrachtwagenchauffeur die ze opdroeg zijn vracht tomaten pas morgen af te leveren. Dat zou de prijs opdrijven, zodat zij beter aan haar koopwaar kon verdienen. Met één enkel telefoontje creëerde ze een kunstmatig tekort. Vrouwen, die nog niet eens kunnen lezen of schrijven, dicteren de markt.' In de tien jaren die Dijksterhuis door West-Afrika zwierf, zag hij het continent veranderen. 'Vooral door technologische vernieuwingen en westerse invloed. En met dank aan de wet van de remmende voorsprong: de Afrikanen slaan de zwart-wittelevisie en de vaste telefoonlijn gewoon over. Er zijn per Afrikaans huishouden inmiddels meer mobieltjes dan wc's.' Of Afrika verwestert, betwijfelt Afrika-historicus Bas Lecocq. 'Er is een verschil tussen verwestering en modernisering. Alles in Afrika is modern, ook als het niet westers is. Het oude, koloniale beeld dat dingen in Afrika pas uit hun eeuwige sluimer ontwaken wanneer de Europeanen het continent veroveren, klopt helemaal niet.' In zijn ogen vormen de Afrikaanse culturen geen starre status quo, maar ontwikkelen zij zich voortdurend.

Technische vernieuwingen in Europa, zegt hij, stelden Europeanen in staat Afrika te veroveren. Dat was niet altijd in het voordeel van Afrika. 'Tot ongeveer 1950 waren Afrikanen niet eens zoveel armer dan Europeanen. Er bestond een bloeiende Afrikaanse middenklasse die Europese producten kocht: van kleding tot privévliegtuigen. Of ze gaven aan uitheemse voorwerpen en gewoonten een eigen invulling. Papraplu's bijvoorbeeld werden heel populair als zonnenscherm. En waarom ook niet?'

Toch is de invloed van het Westen tot in de uithoeken van het continent voelbaar. Media-ondernemer Folkert Rinkema, die regelmatig in Afrika komt en nu een jaar in Uganda woont, ziet het op straat. 'De kleding is westers, van stropdas tot bolhoed. Populaire muziek is country and western. Je ziet steeds meer tentjes met alleen westers eten.' Afrikaanse jongeren communiceren weinig anders dan westerlingen. 'Internet, mobiel bellen en ook de smartphone zijn in opmars. Betalen met je mobieltje begint al te wennen. Zelfs in afgelegen gebieden ben je goed bereikbaar. Je bent niet meer alleen afhankelijk van je gemeenschap. Die snelle informatievoorziening zorgt ervoor dat regeringen niet meer zomaar wat kunnen doen. Facebook is een machtig wapen, bleek bij de Keniaanse verkiezingen. Tegelijk is er twee jaar geleden in Kenia via Facebook geld ingezameld voor slachtoffers van de droogte in Oost-Afrika.'

ouderen

De opmars van de westerse leefstijl liet sociale en religieuze verbanden in Afrika niet onberoerd. Zo veranderen volgens Merlijn Kouprie, projectleidster bij WorldGranny, de traditionele familiestructuren in Afrika ingrijpend. 'Het aantal jongvolwassenen dat nog op het Afrikaanse platteland wil werken, neemt af. Ze trekken naar grote steden op zoek naar een baan, bijvoorbeeld in de IT.' Een stad is aantrekkelijk voor jongeren, meent zij, omdat er meer te doen is, meer aanbod en variëteit van producten is en gemakkelijker contact kan worden gelegd met de rest van de wereld. 'Hierdoor blijven ouderen alleen achter in de dorpen. Daar moeten zij – vaak op hoge leeftijd – opnieuw verantwoordelijkheid dragen voor het werk op het land en het binnenhalen van de oogst.' Intussen houdt de jongere generatie wel vast aan de oude familietraditie om

kleinkinderen bij opa en oma achter te laten. 'De veranderingen tasten de gerespecteerde positie van ouderen aan. Op hun oude dag kunnen ze ook niet langer automatisch rekenen op zorg door hun kinderen.' Overigens wil ook Kouprie die omslag niet uitsluitend wijten aan westerse invloeden: 'Afrika ontwikkelt zich van binnenuit. Ook zonder inmenging uit het Westen vinden deze veranderingen plaats.' De westerse impact is niet louter negatief, meent tropische landbouwdeskundige Gerard Grubben. 'Zonder westerse kennis en technologie zouden de meeste nu levende Afrikanen zelfs nooit geboren zijn.' Dankzij de komst van penicilline, de introductie van gezonde voedingsgewassen en het gebruik van kunstmest konden veel meer Afrikanen ziekten en hongersnood overleven. 'Maïs, cassave, aardnoot, rijst en zoete aardappel zijn ooit door koloniale landen geïntroduceerd in Afrika.' 'Vertel een Afrikaan dat enkele eeuwen geleden zijn voorouders geen hete peper of tomaten kenden', zegt hij, 'en hij zal je ongelovig aankijken. In een Afrikaanse maaltijd mogen immers tomaten, pepers en uien niet ontbreken.' Miljoenen boeren in Afrika profiteren van westerse teelttechnieken. En voor advies of voor informatie over marktprijzen gebruiken zij de mobiele telefoon.

dans en drum

Afrikanen vullen westerse gebruiken en opvattingen vaak op eigen wijze aan, beaamt Heerko Dijksterhuis. Zo slaan bijvoorbeeld evangelische kerken geweldig aan bij het Afrikaanse temperament. 'Het halleluja-geloof – niet denigrerend bedoeld – past gewoon beter bij hun religieuze beleving: je kunt er bij dansen en drummen, het is veel spontaner in het uiten van gevoelens.' Veel Afrikanen noemen zich christen, zonder hun traditionele geloof helemaal vaarwel te zeggen. 'In Benin is het voodoo-geloof sterk, ook onder hoogopgeleiden. De voorouderverering komt overeen met de rol van roomse heiligen.' De klik met rooms-katholieke gebruiken lijkt volgens Dijksterhuis dan ook groter dan met protestantse principes. 'Het kwaad, de duivel krijgt de schuld als er iets misgaat; voor Afrikanen is de "protestantse" nadruk op eigen verantwoordelijkheid lastiger te begrijpen.' Hoezeer het westerse denken verschilt met de Afrikaanse cultuur, blijkt onder meer bij de bestrijding van hiv/aids.

Brenda Bartelink, die als godsdienstwetenschapper onderzoek doet naar de samenwerking tussen Nederlandse hulporganisaties en christelijke partners in Afrika, wijst op het verschil in denken van Afrika en de westerse wereld. 'De westerse nadruk op individuele rechten staat haaks op wat in veel Afrikaanse kerken gepredikt wordt. Het sluit ook vaak niet aan bij de context waarin de gemeenschap belangrijker is dan het individu.'

tegenstelling

Dat leidt tot verwarring, die volgens haar goed zichtbaar is in een land als Uganda. 'Amerikaanse evangelische christenen oefenen via politiek en zending grote invloed uit op de preventie van hiv/aids, waarbij seksuele onthouding en huwelijks trouw worden benadrukt. Europese ontwikkelingsorganisaties benadrukken het recht van jongeren op volledige informatie en goede voorzieningen.' Zo ontstaan scherpe tegenstellingen in de boodschap over hiv/aids, meent Bartelink. 'De realiteit is dat veel jongeren seksueel actief zijn; zelfgekozen of niet. Een groot deel van die jongeren gaat naar de kerk en naar christelijke scholen. Een tekort aan informatie wordt vaak aangevuld met (onjuiste) informatie van vrienden. Dit vergroot de kans op aids en seksuele gezondheidsproblemen. Het ophouden van de schone schijn maakt de tegenstelling tussen ideaal en werkelijkheid alleen maar groter.' Hoewel zij duizenden kilometers ten zuiden van Uganda woont, ervaart Marjon Busstra uit Kaapstad diezelfde spanning. 'Bij de verbreiding van het christelijk geloof op het continent waren 'redding van het eeuwige oordeel' en het 'brengen van beschaving' leidende motieven. Oftewel: de 'Gospel of Salvation' zonder de 'Gospel of the Kingdom', waarbij aan de opdracht tot discipelschap helemaal werd voorbijgegaan. Zo konden Afrikanen iedere zondag in de kerk zitten in een driedelig pak, maar kwamen niet te weten wat God en Jezus betekenen voor huwelijk, gezinsleven, scholing, werk, natuur en milieu of rechtspraak. Mede daardoor kon in Rwanda, misschien wel het meest 'christelijke land' in Afrika, in 1993/1994 een genocide plaatsvinden. Je ziet dit nog steeds veel in Afrika: weinig of geen integratie van wat mensen belijden op zondag met hun dagelijkse leven thuis, op het werk of in school.' <